

Prof. dr Nenad Suzić¹
Banja Luka

Original scientific paper
UDC: 37.015.3
DOI: 10.5937/IstrPed2002436S

KOLEKTIVNO NESVJESNO

Da li bi škole mogle da se bave negativnim i pozitivnim stranama kolektivno nesvjesnog?

Rezime: Psihologija je nauka koja se jedno vrijeme bavila prvenstveno ličnošću. Danas psihologija nije okrenuta samo pojedincu. Ona proučava grupne procese, proučava moral i etiku koji su u osnovi ljudskog ponašanja i sva druga tangentska područja. Međutim, psihologija grupe, mase, rulje i kolektiva uopšte ostale su na marginama ove nauke. Naravno, bilo je i danas ima ozbiljnih opservacija na tom planu, ali to je još uvijek marginalno. Psihologija mase ili rulje je zanimljiva za one koji proučavaju ratna dešavanja, koji nastoje dokučiti uzroke ratnih zbivanja. U ovom radu autor baca zanimljivo svjetlo na kolektivnu podsvijest, na kolektivno nesvjesno. Polazi od razjašnjavanja pojma podsvijesti pojedinca, a odmah potom razlaže odnos ja i mi-identiteta, odnosno identiteta koji osoba pronalazi u vlastitom etnosu. Dalje razjašnjava zašto neki pojedinci žele da self prekriju mi-identitetom. Ovdje neminovno dolazi do negativnih svojstava mi-identiteta i iznosi ih u tabeli. Sada se pita da li bi škole mogle da se bave negativnim i pozitivnim stranama kolektivno nesvjesnog. Prvo obrazlaže zašto se one ne bave time, a potom daje ideje o tome kako bi trebalo da izgleda škola koja kultivira pozitivne aspekte kolektivno nesvjesnog.

Ključne reči: kolektivno nesvesno; učenje o kolektivno nesvjesnom u školama.

Uvod

Pojam *nesvjesno* ili *podsvjesno* u literaturi prvi put susrećemo krajem osamnaestog vijeka kod filozofa Fridriha Šelinga (Schelling, 1997), a u engleski jezik ovaj pojam je uveden od strane pjesnika Semjuela Tejlora Kolridža (Samuel Taylor Coleridge; vidi u: Murray, 2004). Šta je to nesvjesno ili podsvjesno? Radi se o osjećanjima, automatizovanim sposobnostima, podsvjesnim percepcijama i automatskim reakcijama, o mogućim kompleksima, skrivenim fobijama i željama.

Ovim fenomenom se kasnije bavio Sigmund Frojd (Sigmund Freud) ugrađivši ga u svoju teoriju u okviru id-a kao jednog sloja psihe. On svijest i podsvijest poredi sa santom leda koja pliva u okeanu. Najveći dio te sante je pod vodom – to je podsvijest ili nesvjesno. Onaj dio leda koji viri iz vode Frojd poredi sa sviješću (vidi u: Cherry, 2020).

Podsvijest je izvor: (1) straha, (2) zabluda, (3) kompulzivnosti, (4) otežanih socijalnih interakcija. (5) tuge i (6) problema u uspostavljanju veza sa drugima. Međutim, podsvijest ima i neke pozitivne aspekte pa je isto tako izvor intuicije, kreativnosti, socijalne tolerancije i slično.

¹ nenad_szc@yahoo.com

Frojd je vjerovao da mnoge želje, osjećanja i emocije dolaze iz podsvijesti (Frojd, 1981a, 1981b) On je smatrao da se bazni instinkti nalaze u podsvijesti (vidi u: Cherry, 2020). Za Frojda agresija može biti i pozitivna. Kada, na primjer, čovjek piše poeziju, on je agresivan ili kada udari krampom u tlo kopajući temelj da napravi kuću, čovjek je agresivan prema majčici Zemlji. Frojd je vjerovao da dovodenje podsvjesnog na svjesni nivo predstavlja najbolji način za ublažavanje tuge. On je za taj proces razvio tehniku *slobodnih asocijacija* (šire kod: Strachey, 1989). Osobi se kaže ili pokaže ono o čemu će reći sve što joj padne na pamet. Na osnovu tih iskaza psihoterapeut slaže sliku o pacijentu i njegovim problemima.

Ma koliko Frojdova teorija bila atraktivna (danas je on najcitiraniji psiholog na svijetu), ova teorija vrijedi za manje od 20% ljudi. Doduše, neke postavke u njegovoj psihoanalitičkoj teoriji vrijede za sve ljude, ali kompletna teorija se može primijeniti samo u sferi psihopatologije. Kada razmatramo fenomen podsvjesnog ili nesusjesnog, nije moguće ne uvažiti Frojdove radove. Ipak, njegove opservacije o nesusjesnom se uglavnom odnose ne pojedince. Kod njega možemo naći neke naznake o kolektivnom nesusjesnom, ali tom fenomenu se više posvetio njegov učenik Karl Gustav Jung (Carl Gustav Jung).

Kolektivno nesusjesno

Zašto analizirati kolektivno nesusjesno? Postoji psihologija rulje i psihologija mase, a one se razlikuju od psihologije ličnosti. Čovjek se u grupi osjeća mnogo snažnije nego kad je sam. Ilustrativan primjer je linč na Divljem Zapadu. Čopor ljudi usmjerava svoju agresiju na jednika koga će objesiti. Kasnije se svi ti pojedinci povlače u samoću uz griznju savjesti. Primjer linča ukazuje na suštinsku razliku između individualne i kolektivne svijesti. Svoju savjest čovjek pokriva grupnom – mi-identitetom. Osvjedočenje toga smo vidjeli tokom rata 1992–1995. u BiH. U mučenju zarobljenika su se isticali samo neki pojedinci koji su imali potrebu da se izivljavaju nad svezanim i nemoćnim ljudima.

Potreba pojedinca da se identifikuje sa mi-identitetom proizilazi iz nedorečenog selfa. Veliki broj ljudi u savremenoj civilizaciji živi u uslovima nesigurnosti, munjevitih promjena i socijalne opasnosti, stoga ti ljudi imaju potrebu da ojačaju svoj self mi-identitetom. Taj odnos ja- i mi-identiteta objasnio je Franse Abaud (F. E. Aboud) – Figura 1.

Self u sebi sadrži dio identiteta koji se odnosi na etnos (Figura 1), ali taj dio nije identičan sa etnosom, nije prekrpio cijeli etno-identitet. Ukoliko se self prekrije etno-identitetom ili mi-identitetom, gubi se ja-identitet i osoba prenosi svoju savjest, svoju odgovornost i svoj ego na

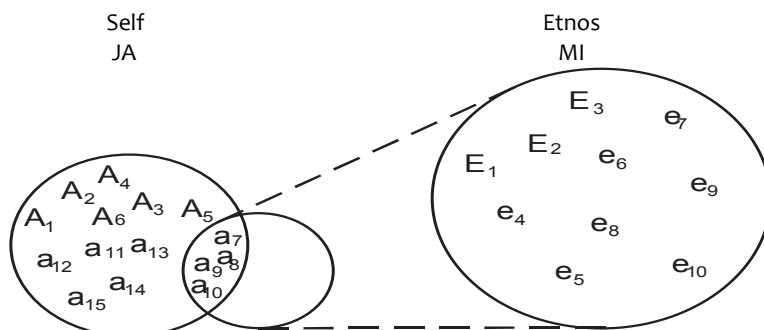

Figura 1. Normalan self (Aboud, 1981: 38)

etnos. To smo imali priliku vidjeti tokom rata u BiH 1992–1995. godine. Ljudi su činili ružne stvari u ime nacije. Svaki self ima tri ključna obilježja: (1) personalnost, (2) savjest i (3) lične attribute (Aboud, 1981: 37). Pojedinci koji nemaju dovoljno razvijen self jedva čekaju da se dokopaju mi-identiteta. Za njihove djela im u pravilu treba etno scena, ili, u krajnjem slučaju, kasnije prepričavaju svoju „heroiku“ učinjenu u korist, u ime etnosa.

Dvije su ključne komponente etno- ili mi-identiteta: (1) isprepletenost ličnih i kolektivnih svojstava i (2) etnicitet (Aboud, 1981: 38). Etnicitet u Figuri 1 možemo vidjeti u Venovom dijagramu kao a_7 , a_8 , a_9 i a_{10} . Neki ljudi u svome porijeklu imaju više (nekoliko) etnosa i to treba gledati kao bogatstvo, a ne kao manu. U okviru etnosa osoba nalazi podudarnost u jeziku, vjeri, običajima, kulturi, imenima i slično. Pripadnici jednog etnosa najčešće veličaju svojstva svog etnosa, a minimiziraju ili negativno kvalifikuju svojstva tuđeg etnosa. Tako su Anglo-Kanađani govorili da su Franko-Kanađani brbljivi, prljavi, nepouzdati i slično, a Franko-Kanađani su za Anglo-Kanađane govorili da su hladni, arogantni, škrti i slično (Suzić, 2001: 225). Slično se desilo i sa etnosima u BiH tokom rata 1992–1995. godine.

Šta je zapravo kolektivno nesvjesno? Nesvjesno kompenzuje ulogu svjesnog (Jung, 2014: 284). Kolektivno nesvjesno ne možemo odvojiti od ega (Suzić, 2001: 219). Šta to znači? Ako je u pitanju ekstrovertni stav u sferi svjesnog bića (jastva), osoba će nastojati da ga poveže sa objektom i tako prikrije, odnosno priguši subjektivitet. Drugim riječima, osoba će nastojati da se sakrije iza objekta. Ovaj bijeg neminovno vodi u egocentrizam. Dakle, posežući za nesvjesnim, svijest napušta svoj ego-identitet, krije se u kolektivno nesvjesnom. „Nesvjesni stav ponekad je karakterisan brutalnim egoizmom, koji daleko prekoračuje djetinjsku prirodu i graniči sa opakosću” (Jung, 2014: 285). Ovo znatno objašnjava fenomen linča na Divljem Zapadu. Gotovo identično je sa introvertnim stavom. U nastojanju da se objelodani ovaj stav vrši nasilje nad nizom subjektivnih stavova, potiskuje mišljenje i etiku superega, preuzima njegovu energiju i obznanjuje se u raznim formama. Kolektivno nesvjesno, dakle, možemo shvatiti kao nagomilane ili udružene podsvijesti više individua.

Psihologija mase i psihologija rulje

Baveći se kolektivno nesvjesnim došli smo do slabo objašnjenih fenomena psihologije mase i psihologije rulje. „Masa nije jednostavni skup pojedinaca. Masa je, u stvari, jedna grupa koja u sebi sadrži specifične kvalitete, specijalne ljudske kvalitete ili, bolje rečeno, specijalnu ljudsku agresiju” (Rašković, 1995: 133). U masi ljudi udružuju svoje podsvijesti, postaju kolektivno agresivni. Slično je sa ruljom ili mnoštvom. „Mnoštvo je uvijek i beznadno, mnoštvo je uvijek zločesto, ono je zlobno” (Rašković, 1995: 133). Zašto je to tako? Odgovor je jednostavan! U podsvijest je potisnuta agresija, potisnute su frustracije, negativne emocije i drugo, a poznato je da su psihološke negativnosti veoma snažne i da lako izbijaju na površinu ukoliko im ego i superego to dozvole. Kada su u rulji ili mnoštvu, ljudi puštaju da ovi impulsi izađu na površinu, da diktiraju ponašanjem. Masa lako prerasta u rulju. Pojedinač koji u mnoštvu pusti „duh iz lampe” lako postaje lider, postaje uzor, svi ga podržavaju i slijede. Jedan od tih impulsa Freud je fenomenalno objasnio u okviru analize „želje za incestom” (Freud, Strachey, Freud, Rothgeb, & Richards, 1953/1974).

Nakon zadovoljavanja svojih agresivnih impulsa nagon se povlači u individualnu podsvijest i sada počinju da djeluju ego i superego. Ego preuzima krivicu zato što nije zaustavio (razdružio) realizaciju nagonskih impulsa, a superego nemilosrdno prostire etiku opštih

interesa. U ovom procesu ličnost ima dva rješenja: (1) bijeg u infantilno i (2) nervni slom (Jung, 2014: 286).

Egocentrici uvijek imaju blisku vezu sa nesvjesnim ili podsvjesnim. Radi se o kompenzatornoj dimenziji ponašanja u kome osoba izbjegava susret sa realnošću. Nesvjesno djeluje na ponašanje i lako izlazi na vidjelo. Tako se kod tih osoba podsvijest u znatnoj mjeri uliva u svjesno, a posmatraču je često teško razlučiti šta je tu podsvjesno jer osoba nastoji prihvatiti to podsvjesno. Ovdje se upliće posmatračev stav gdje on, u pravilu, tendira podsvjesnom ili svjesnom. Posmatrač treba da razluči šta dominira: svjesni ili nesvjesni osnov ponašanja jedne ličnosti.

Psihologija rulje ili mnoštva, odnosno mase se znatno razlikuje od psihologije ličnosti. Ovdje moram naglasiti da masa postaje rulja samo u određenim okolnostima tako da masa i rulja nisu isto mada ih dijeli tanka crvena linija. U psihologiji rulje se ne radi o zbiru individualnih psihologija, nego je u pitanju udruživanje nesvjesnog ili podsvjesnog u kolektiv. Ovim udruživanjem osoba potiskuje svoj ego i superego i prepušta se impulsima i nagonima animalne prirode koji su najčešće infantilni, patološki i nenormalni. Koja su negativna svojstva kolektivnog nesvjesnog? Odgovor nudim u Tabeli 1.

Tabela 1. Negativna svojstva kolektivno nesvjesnog

Kolektivno nesvjesno	Individualno svjesno
Agresivnost	Kanalisanje agresije
Odbacivanje socijalnih normi	Poštivanje socijalnih normi
Spontanost, beskrupuloznost	Obuzdanost, skrupuloznost
Primitivizam, infantilnost	Kultivisanost
Bezuslovno	Uvažava uslove
Prividno slobodno, ekstravertno	Socijalizovano, introvertno
Zanemaruje individualni aspekt	Uvažava individualno polazište
Iracionalno	Racionalno

Objekt koji je povod za akciju kolektiva podstiče najsnažnija osjećanja, a to uslovljava bezuslovni pokret pojedinca. Nastaje *sljepa vezanost* za objekat akcije, a izvršenje djela dolazi kao katarza. O objektu se sudi na osnovu kolektivne nesvjesne predstave. Racionalni razlozi su prigušeni i potisnuti na individualnom planu. Vrijednosno mjerilo za objekt je samo jačina osjeta usmjerena prema njemu.

Nije sve što proizilazi iz nesvjesnog ili podsvjesnog negativno. Na primjer, za intuiciju ne možemo reći da je samo negativna ili samo pozitivna. „Pošto je intuicija uglavnom nesvjestan proces, to se i njena suština veoma teško može svjesno uhvatiti” (Jung, 2014: 309). Intuicija nije samo reakcija, ona je i proakcija. Ona u objekat unosi isto toliko koliko iz njega iznosi. Intuicija često mora da priguši osjećanja jer se sudara sa njima, sukobljava se. Ona se oslanja na pretpostavke proizašle iz nesvjesnog. Ovim pretpostavkama intuicija pridaje glavnu vrijednost i bazira ih na osjećajima koji se sada čine čisti i izvorni iako oni to stvarno nisu. Intuicija teži da zadovolji naslućivanje, a da bi to postigla ona opaženom pridaje najveće mogućnosti. Objektivne okolnosti intuicija često tretira kao okove.

Kao osnovu razvrstavanja ličnosti, Karl Gustav Jung uzima ekstraverziju i introverziju. Kada je u tu podjelu ubacio intuiciju, dobio je još jedan tip: *ekstravertni intuitivni tip*. Za taj tip on kaže: „Intuitivni tip nikad se ne nalazi ondje gdje se mogu naći opštepoznate stvarne vrijednosti,

nego uvijek ondje gdje postoje mogućnosti” (Jung, 2014: 311). To objašnjava razlog zašto on nije izveo *introvertni intuitivni tip* u svojoj klasifikaciji. Jer, ako je podsvijest svojstvena pojedincu koji je introvertan, onda je ekstraverzija te podsvijesti objelodanjena samo u kolektivu.

Prema Jungu, introvertni tip čovjeka se ne orijentiše prema objektu, nego prema subjektivnim činocima (Jung, 2014: 316). Intuitivna osoba vidi vanjske uslove, ali uvijek pribjegava subjektivnim determinantama kao presudnim za suđenje i djelovanje. Sada možemo razumjeti zašto u istoriji čovječanstva najveći izumi nastaju individualno, a ne grupno ili kolektivno. Sad nam je jasno zašto je Tesla stvarao sam, zašto je Stivenson radio sam i tako dalje.

Jung kaže da se ekstravertni tip uvijek oslanja na ono što mu dolazi od objekta, na ono što vidi i osjeća, a introvertni uzima u obzir to i vlastitu kontemplaciju (Jung, 2014: 316). Ovu subjektivnu dimenziju opažanja Jung sugerise i ekstravertima koji žele biti inovativni. On, takođe, upozorava na opasnost od precjenjivanja moći saznanja. „Precjenjivanjem objektivne moći saznanja potiskujemo značaj subjektivnog činoca, značaj baš subjekta” (Jung, 2014: 317). Danas živimo u civilizaciji prenatlaženog kolektiviteta (demokratije), a zapostavljenog individualiteta. Možda je to nastalo usljed pojave informacione tehnologije, a možda i kao reakcija na individualizam iz perioda industrijske revolucije. Na Zapadu je strah od kolektivizma imao u podlozi strah od komunizma (komunalni = kolektivni ili zajednički). Zato je došlo do fetišizacije demokratije kao jedne forme kolektivizma (*demos* = narod; *kratos* = snaga; *kratein* = vladati) iako je još Aristotel upozorio na to da je demokratija negativna forma društvenog uređenja (Aristotel, 1960).

Školsko učenje o kolektivno nesvjesnom

Društvo se sastoji od skupa individua, a te individue uče, stalno saznaju novo. Društvo ne može ništa naučiti ako individue ne nauče. „Nezdravo je zaboravljati da saznanje ima subjekat, i da uopšte nema nikakva saznanja (kolektivnog, op. cit.) i da stoga i nema za nas nikakva svijeta gdje niko ne kaže, *Ja saznajem*, ali time iskazuje subjektivno ograničavanje svega saznanja” (Jung, 2014: 317). Iz ovoga proizilazi jedna postavka značajna za obrazovanje. U budućnosti će biti najnaprednija ona društva u kojima pojedinci brzo i lako uče, u kojima ljudi vole učiti i uče cijeli život (cjeloživotno ili doživotno učenje).

Uzmemo li ovo kao kriterijum za vrednovanje današnjeg sistem obrazovanja, dobićemo negativne ocjene. Mogu li ljudi uživati u učenju? Mogu li se ljudi osposobiti da doživotno uče? Odgovori su pozitivni. Pitanje je koji segment društva to treba da ostvari. Svi putevi vode u Rim. Obrazovanje! Da, ali obrazovanje to ne radi! Zašto?

Postoji više razloga za to. Prvo, obrazovni sistem je inertan. Poznato je da su crkve i škole najdekadentnije institucije. Naše škole još uvijek pripremaju djecu za „tržište rada”, obučavaju ih za život u devetnaestom iu dvadesetom vijeku, u industrijskom društvu. Već i vrapci na grani znaju da živimo u postindustrijskom društvu. Dakle, škole pripremaju djecu za prošlost, a ne za budućnost. Istraživanja su pokazala da se preko 80% sadržaja u školama uči za prošlost te da se dobar dio sadržaja uči da bi dijete prošlo kroz lavirint zvani škola.

Drugo, mnogo je lakše ocijeniti činjenice koje dijete mora reprodukovati nego emocije ili sposobnost učenja. Od šest stupnjeva Blumove kognitivne taksonomije (prepoznavanje, pamćenje i reprodukcija, primjena, analiza, sinteza i evaluacija) (Bloom, Engelhart, Furst, &

Kratwohl, 1956) naše škole su na prva dva najniža stupnja. Emocionalne stupnjeve ne treba ni da pominjemo, jer, kako bi rekao Flanders: „Škole su emocionalne pustinje” (Flanders, 1970).

Treće, u procesu osposobljavanja za poziv nastavnici ništa nisu saznali o „učenju učenja”. Kako je moguće da nastavnik osposobljava učenike za učenje učenja ako ništa ne zna o metodama učenja, ako ništa ne zna o samoobrazovanju i metodama učenja odraslih? Dakle, prvi korak u osposobljavanju škola za ovu funkciju bio bi obuka nastavnika, odnosno, stručno usavršavanje u ovoj oblasti. Međutim, danas se teme za stručno usavršavanje nastavnika prilagođavaju ministarstvu prosvjete ili pedagoškom zavodu. Ako je ministar geograf, svi nastavnici će učiti o pećinama, ako je ministar muzičar, svi će učiti o sinkopama i tonalitetima, o čuvenim muzičarima i tako dalje.

Četvrto, školsko učenje se bazira na negativnim emocijama učenika. Strah od jedinice, strah od poruge i javne devalvacije, strah od kazne i tako dalje, sve su to strahovi na kojima primarno počiva današnje školsko učenje. Poznato je da trajnost znanja počiva prvenstveno na pozitivnim emocijama. Danas dijete nauči (nabuba, nagruva, naštreba) da bi zaradilo peticu, a potom sve to sa zadovoljstvom zaboravlja.

Postoje i drugi razlozi da škole danas ne osposobljavaju učenike za doživotno učenje. Djeca vole igru, vole takmičenje, uživaju u novim spoznajama i u kreativnosti, ali im to škole danas ne pružaju. To sve nije nemoguće, ali mnogo je lakše raditi stereotipno ili na uobičajen način nego stalno učiti, otkrivati nove pristupe, metode i načine rada.

Učenje o kolektivno nesvjesnom u školama

Možemo li kolektivno nesvjesno koristiti u nastavne svrhe? Lakonski odgovor je da možemo, ali to nije lako niti jednostavno. Zašto? Oslanjanje na kolektivnu podsvijest podrazumijeva posebne napore nastavnika. S jedne strane on mora izbjeći opasnosti koje ovaj proces donosi, a s druge, mora pronaći optimalne forme za najbolje pedagoške efekte. Jednostavno pitanje koje bi svaki nastavnik postavio je: Zašto da uložim dodatni napor kad sam ionako slabo plaćen?

Strah od zablude ovdje je opravdan. Može se desiti da neki pojedinac (učenik) iznese atraktivnu ideju, da je kolektiv prihvati i slijedi bez nužne provjere. Naravno, pritom je moguće pogriješiti. Na tu opasnost upozorava i Karl Gustav Jung. On smatra da JA moramo shvatiti kao dio sopstvenosti (das Selbst), jer sopstvenost obuhvata svjesni dio nesvjesnog, a JA mora biti osviješćeno, mora biti svjesno sebe (Jung, 2014: 318). JA komunicira sa podsviješću samo u snovima i izuzetnim situacijama. Kolektivno nesvjesno značajno determiniše svijest (JA), ali svijest ne determiniše kolektivno nesvjesno. „Sadržaji kolektivnoga nesvjesnoga zastupljeni su u svijesti kao izrazite sklonosti ili shvatanje” (Jung, 2014: 319). Podsvijest sabija činjenice u svoj prostor ili ih čak ignoriše da bi slijedila sliku svoje fantazije.

Kolektivno nesvjesno uvijek tinja u osnovi jastva i predodređuje JA-akcije. JA mora biti dovoljno snažno i razvijeno da ove akcije ukalupi u superego standarde. Slabo razvijen self uvijek lako poklekne pred pritiskom kolektivno nesvjesnog i trudi se da opravda svoj bijeg u podsvijest. Za kolektivno nesvjesno danas ne možemo naći puno pohvalnih riječi. Dapače, više je onih negativnih. Ipak, kolektivno nesvjesno može biti pozitivno, možemo ga koristiti u pedagoške svrhe. Može li se kolektivno nesvjesno kanalisati u poželjnom smjeru? Naravno da može, ali ovaj proces je dugotrajan i zahtjevan. Dokaz da je kultivisanje kolektivno nesvjesnog

duha moguće naći ćemo u istoriji nacija i civilizacija. Kada posmatramo civilizacijski kontekst kolektivno nesvjesnog, uočićemo pozitivan ali spor progres. Konkretno, plaćanje poreza drugačije doživljavaju građani Švicarske nego građani BiH ili Srbije. Poslije pet vijekova Otomanske imperije građani ovih zemalja vide državu kao neprijateljsku tvorevinu, kao tuđu. Među njima se razvila teza: Država – krava muzara, dok u Švicarskoj vlada sasvim drugačija kolektivna svijest.

Jedan od pravaca pozitivnog usmjeravanja kolektivno nesvjesnog putem škole je njegovanje multikulturalnosti i etničke tolerancije. BiH je sastavljena od tri konstitutivne nacije i mnoštva nekonstitutivnih etnosa, a time je idealna platforma za pozitivno kultivisanje kolektivno nesvjesnog. I zaista, postoje ozbiljni napori da se taj kolektivni duh pokrene, ali još uvijek sve ostaje na formi, suštinskih pomaka nema. Konkretno, u Federaciji BiH učenici jedne nacije u školu idu do podne, a druge popodne. Šta je u osnovi svega toga? Neživljeni kolektivni identitet, nekultivisano kolektivno nesvjesno.

Kako bi trebala izgledati škola koja će pozitivno kultivisati kolektivno nesvjesno? Prvo, morala bi ukinuti postojeće nastavne planove i programe po kojima se danas učenici pripremaju više za prošlost nego za budućnost i po kojima djeca uče samo da bi prošla u naredni razred, a ne za život.

Drugo, potrebno bi bilo uvesti nove sadržaje učenja koji se odnose na kolektivno nesvjesno. Takvi sadržaji su multikulturalnost, etnička i religijska tolerancija, poštovanje privatnosti i individualnosti i tako dalje. Sve to je već danas moguće.

Treće, čak bi trebalo osposobljavati da stalno (permanentno) uče, da se permanentno obrazuju i usavršavaju. Danas đaci jedva čekaju da se oslobode muke koja se zove učenje. Međutim, učenje može biti zadovoljstvo ako se uči brzo i lako, ako zadovoljava potrebe čovjeka, ako se ostvaruje interakcijom i igrom i tako dalje.

Četvrto, nastavni kadar bi morao drugačije biti pripremljen za svoj poziv. Nije rješenje u uvođenju novih nastavnih predmeta, nego je rješenje u uspostavljanju obuke nastavnika za integrisano učenje, za nove nastavne metode u učenju učenja, za primjenu igre u nastavi i slično.

Peto, potrebno je učiti o pojavnim oblicima negativnog kolektivno nesvjesnog. Djeca treba da prepoznaju ove oblike i da nauče kako se boriti protiv njih. To je lak posao jer već danas imamo niz tih negativnih oblika kolektivno nesvjesnog da ih možemo navesti kao primjere iz života.

Šesto, škola bi trebalo da podrži kreativnost učenika. Ako djeca imaju neku dobru (svoju) ideju, trebalo bi da škola tu ideju promoviše i podrži u realizaciji. Na primjer, u jednoj školi učenici su došli na ideju da naprave priredbu za roditelje. Menadžment škole i nastavno osoblje podržali su ideju. Učenici su svirali, igrali, pjevali, glumili, recitovali i izveli vrlo uspješan program. Svi su na njih bili ponosni: menadžment, nastavnici i roditelji. Sada se zapitajmo kakva je razlika između škole u kojoj se obrađuje gradivo i gdje đaci „zarađuju” ocjene i ove škole koja je za učenike prilika, šansa, odnosno, koja je njihova. Prva škola je državna, a druga pripada učenicima.

Postoji niz drugih pretpostavki koje bismo mogli izlistati u anticipiranju škole koja bi kultivisala kolektivno nesvjesno, ali to prepuštam cijenjenom čitaocu ili onima koji se „drznu” da takvu školu ustoliče.

Zaključak

Od istorijskog učinka radova Jana Amosa Komenskog (Jan Amos Komenský) do danas u obrazovanju vlada individualizam. Ova orijentacija, nažalost, nije bila primijećena, ali nakon pojave radova Karla Gustava Junga, možemo uočiti da je kolektivno nesvjesno izmicalo školskim programima. Ovaj rad je posvećen fenomenu kolektivno nesvjesnog. Prvo sam razjasnio odnos individualne podsvijesti i kolektivnog aspekta nesvjesnog, a potom se posvetio psihologiji mase i psihologiji rulje. Masa prerasta u rulju samo u određenim trenucima, samo u određenim okolnostima. Psihologija mase i rulje slabo su izučene u dosadašnjim radovima iz ove oblasti psihologije. Oni koji se bave psihologijom rata i ratovanja moraju dobro poznavati psihologiju mase i rulje. Masa prerasta u rulju samo u određenim okolnostima. Primjer za to je linč na Divljem Zapadu. Gospodari rata mnogo bolje danas poznaju psihologiju mase i rulje nego oni koji rat trpe na svojim plećima, gospodari povlače konce na lutkama koje predstavljaju armije agresora. Kolektivno nesvjesno trenutno, na žalost, ima svoju identifikaciju u nacionalizmima, u etničkim stereotipima i u rigidnosti kolektivizma nastaloj potiskivanjem savjesti. Ima li kolektivno nesvjesno savjest? Nažalost, možemo reći da trenutno nema, ali da u osnovi ovog fenomena leži vrlo visok nivo udruženih individualnih savjesti i da treba vremena i niz sistematskih utjecaja da se ta savjest probudi. Jedan od progresivnih smjerova djelovanja je vaspitanje i obrazovanje. Postoji više razloga zašto danas škole ne kultiviraju kolektivno nesvjesno, ali postoji i niz razloga da one to počnu činiti. Ovdje je navedeno nekoliko vrlo bitnih razloga, odnosno mogućnosti da škole kultiviraju kolektivno nesvjesno. Nadam se da će to nekome biti vodič za konkretnu akciju.

Izvori

- Aboud, F. E. (1981). Ethnic self-identity. In R. C. Gardner & R. Kalin (Eds.), *A Canadian social psychology of ethnic relations* (pp. 37–56). Toronto, Canada: Methuen.
- Aristotel (4. vijek p.n.e.) (1960). *Politika*. Beograd: Jugoslavija: Kultura.
- Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives, Handbook I: The cognitive domain*. New York, NY: David McKay Co. Inc.
- Cherry, K. (2020). What is the unconscious? Na sajtu: <https://www.werywellmind.com/what-is-the-unconscious>, 2796004.
- Flanders, N. A. (1970). *Analysing teaching behavior*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing.
- Freud, S. (1985/1950). *Aus den anfängen der psychoanalyse*. London, UK: Imago.
- Freud, S., Strachey, J., Freud, A., Rothgeb, C. L., & Richards, A. (1953/1974). *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. London, UK: Hograth Press.
- Frojd, S. (1981a). *Tumačenje snova I*. Beograd, Jugoslavija: Kultura.
- Frojd, S. (1981b). *Tumačenje snova II*. Beograd, Jugoslavija: Kultura.
- Gardner, C. R., Wonnacott, E. J., & Taylor, D. M. (1968). Ethnic stereotypes: A factor analytic investigation. *Canadian Journal of Psychology*, 22(1), 35–44.
- Jung, K. G. *Psihološki tipovi*. Beograd-Podgorica, Srbija – Crna Gora: Nova knjiga.
- Murray, C. J. (Editor) (2004). *Encyclopedia of the romantic era 1760–1850*. London, UK and New York, NY: Taylor & Francis Group.
- Rašković, J. (2000). *Duša i sloboda*. Novi Sad, Jugoslavija: Slavija.

Schelling, F. W. J. (1797). *Ideen zu einer Philosophie der Natur*. Jena und Leipzig, GDR: Briefkopf und Härtel.

Strachey, J. (preveo) (1989). *The future of an illusion*. New York, NY: W. W. Norton & Co.

Suzić, N. (2001). *Sociologija obrazovanja*. Srpsko Sarajevo, BiH: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS.

Biografska nota:

Akad. prof. dr Nenad Suzić je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, sa diplomom pedagogije i sociologije (BA). Magistrirao je na istom fakultetu, a doktorirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Predavao je na Filozofskom fakultetu u Banjaluci. Bio je ministar prosvete u Republici Vladi Republike Srpske od 1998. do 2000. Tokom njegovog mandata univerzitetskog profesora, predavao je pedagogiju i sociologiju obrazovanja. Redovni je član Srpske akademije obrazovanja. Objavio je preko 80 specijalizovanih i naučnih istraživačkih radova; dva udžbenika i šest monografija, koje se koriste kao referentna literatura u regionu. Oblasti interesovanja: sociologija obrazovanja, politička sociologija, moralno vaspitanje, interpersonalni odnosi u nastavi, daroviti...